Στις παρυφές της επιστήμης (Στέλιος Παπαλεξανδρόπουλος, καθηγητής Θεολογικής Σχολής Αθηνών)

Categories : ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Date : 22 Ιανουαρίου, 2006

Στο κρύο, ασπρογάλαζο φως ενός απ' τους ήλιους του Σολάρις, το πρόσωπο της Ρέγιας λάμπει παράξενα. Έκφραση απορίας. Δίπλα είναι το βασανισμένο βλέμμα του Κέλβιν. Γύρω ο διαστημικός σταθμός, λουσμένος στο ίδιο φως, φωσφορίζει μεταλλικά με λάμψεις εμαγιέ. Και κάτω συστρέφονται αργά τα κύματα του πλανήτη-αίνιγμα. Πάνω απ' τον Σολάρις, δυο ανθρώπινα όντα ξαναζούν το αίτημα μιας αγάπης που θέλει να διαρκέσει για πάντα, υπερβαίνοντας τον χρόνο και τον θάνατο. Ο ένας απ' τους δύο, η γυναίκα, δεν είναι ακριβώς ανθρώπινο πλάσμα. Ο ωκεανός του περίεργου πλανήτη, μια τεράστια μάζα ζωντανού πλάσματος, έχει κατορθώσει να διεισδύσει, άγνωστο πως, στη σκοτεινή φυλακή του υποσυνειδήτου των κατοίκων του σταθμού και αφού λαφυραγωγήσει το πιο μυστικό και κρυφό του περιεχόμενο, τους το στέλνει πίσω ενσαρκωμένο. Τα τρισδιάστατα αντίτυπα της μνήμης, της θέλησης και της σκέψης των ερευνητών, που έχουν εγκατασταθεί στον σταθμό, για να μελετήσουν τον Σολάρις, είναι οι μυστηριώδεις τους «επισκέπτες». Και η Ρέγια είναι ένας απ' αυτούς. Κάπου, μακρυά στο παρελθόν, η ιστορία της αγάπης της με τον Κέλβιν είχε τελειώσει τραγικά με την αυτοκτονία της. "Όταν εκείνος έφευγε, εκείνη του είχε πει: «*Φαντάζομαι ξέρεις τι σημαίνει αυτό*». Δεν την πίστεψε -δεμένος εξάλλου μαζί της, δεν θά 'φευγε για πολύ. Όταν ξαναγύρισε, την βρήκε νεκρή. Το μοιραίο λάθος, το τραγικό αποτέλεσμα και η αγάπη που μένει, ανάμεικτη με την ενοχή και το βάρος, μόνιμη πηγή θλίψης.

Ίδια κατά πάντα με το πρωτότυπο, με την διαφορά πως δεν πεθαίνει πια -κάθε φθορά στο σώμα της αναδημιουργείται αυτόματα- η Ρέγια είναι τώρα πάλι εδώ, κοντά του. Και η ιστορία της αγάπης, συνέχεια της παληάς όσο και καινούργια, ξαναρχίζει. Ώσπου εκείνη μαθαίνει. Ότι δεν είναι η Ρέγια του παρελθόντος. Ότι εξαρτάται ολοκληρωτικά απ' την παρουσία του Κέλβιν. Προέρχεται από την συνείδησή του και δημιουργείται από τον ωκεανό του Σολάρις και, αν οι όροι αυτοί που την διατηρούν στη ζωή εκλείψουν, θα εξαφανισθεί. Η σύγκρουση του έρωτα με την πραγματικότητα θα καταλήξει και πάλι στον εκούσιο θάνατό της. Νοιώθοντας πως είναι η πηγή του μαρτυρίου ενός έρωτα που δεν μπορεί να εκπληρωθεί, όταν οι άλλοι του σταθμού βρουν κάποιο τρόπο να διαλύσουν το πεδίο που δημιουργεί τους αλλόκοτους επισκέπτες τους, η Ρέγια θα αποφασίσει να θυσιαστεί. Μόνος φορέας του αιτήματος του έρωτα μένει τώρα ο Κέλβιν. *Finis vitae sed non amoris*, είναι το αίτημα. Πεισματικά αρνείται να δεχθεί την πραγματικότητα· αυτό που θέλει είναι να

παραμείνει στην ερωτική κατάσταση μη ρωτώντας παραπέρα. Θέλει την αιωνιότητα ενός έρωτα απελευθερωμένου από κάθε περιορισμό και εξάρτηση από τους όρους του φυσικά πραγματικού. Τα παράξενα φαινόμενα που προκαλεί ο πλανήτης, η νεκρανάσταση του περιεχομένου της μνήμης, τρέφουν την ελπίδα ότι αυτό δεν είναι ίσως αδύνατο. Δεν του μένει λοιπόν παρά η αναμονή, η προσδοκία ενός καινούργιου θαύματος εκ μέρους του Σολάρις, η ελπίδα ότι κάτι σαν χάρη θα πηγάσει και πάλι απ' τα ακατανόητα βάθη του. «*Δεν πίστευα πως θα μπορούσε ν' ανταποκριθεί στην τραγωδία δύο ανθρώπινων πλασμάτων... Και όμως ζούσα σε κατάσταση αναμονής. Από τότε που είχε φύγει, μόνο αυτό έμενε... εξακολουθούσα επίμονα να πιστεύω πως ο καιρός των τρομερών θαυμάτων δεν είχε περάσει*» (239).

Αυτή είναι, με λίγα λόγια, η ιστορία του «*Σολάρις*» του Στανισλάβ Λέμ, ενός από τα ωραιότερα και συνάμα βαθύτερα μυθιστορήματα επιστημονικής φαντασίας, που ο Αντρέι Ταρκόφσκυ γύρισε σε ταινία με τον ίδιο τίτλο. Τόσο το βιβλίο -που έχει μεταφρασθεί σε πάμπολλες γλώσσες- όσο και η μαγευτική ταινία του Ταρκόφσκυ, έχουν αγαπηθεί πολύ κι από πολλούς. Αν και όχι απόλυτα όμοια -ο σκηνοθέτης άλλαξε αρκετά, όπως την σειρά των γεγονότων του βιβλίου και, κυρίως, πρόσθεσε ένα ιδιοφυές τέλος- ο μύθος είναι κοινός και εξίσου γοητευτικός είτε σαν κείμενο είτε σαν εικόνες. Ένας πλανήτης ζωντανό - ον προκαλεί ολόκληρη την ανθρωπότητα με το μυστήριό του· ενώ υπάρχουν ενδείξεις ότι το πλάσμα που τον καλύπτει διαθέτει κάτι σαν νοημοσύνη, αυτή είναι τόσο διαφορετικής τάξεως απ' την ανθρώπινη και εκδηλώνεται με τόσο διαφορετικούς τρόπους από εκείνη, που οδηγεί στην απελπισία γενηές επιστημόνων. Όλες οι απόπειρες εξιχνίασης του μυστηρίου σχετικά με το τι είναι τελικά ο Σολάρις, αποτυγχάνουν. Το ίδιο και κάθε προσπάθεια επαφής, αφού η «γλώσσα» με την οποία εκφράζεται ο Σολάρις είναι οι «μιμοειδείς» ή οι «συμμετριάδες», παράξενοι σχηματισμοί μιας άγνωστης γεωμετρίας, που υψώνονται κατά καιρούς πάνω απ' τα κύματα του πλάσματος, για να χαθούν και πάλι. Χιλιάδες τα βιβλία με τις θεωρίες, απ' τις πιο περίπλοκα επιστημονικές, μέχρι τις πιο σκοτεινά απόκρυφες και χιλιάδες χιλιόμετρα ταινίας που έχουν αποτυπώσει τα φαινόμενα που παράγει ο πλανήτης. Και λοιπόν; Ρωτά κάποιος μετά από μια μεγαλειώδη περιγραφή των συμμετριάδων. Τί σημαίνουν όλ' αυτά; Και σε τί χρειάζονται; Τις ερωτήσεις διαδέχεται αμήχανη σιωπή. Είναι σαν να βρίσκεται κανείς μέσα στη βιβλιοθήκη μιας γλώσσας που δεν έχει διαβαστεί, θα πει κάποιος από τους ερευνητές. Του κάκου τοποθετήθηκε κι ο σταθμός πάνω απ' τον πλανήτη για συνεχή παρατήρηση και πειράματα. Η ανθρωπότητα βρίσκεται αντιμέτωπη με το ακατάληπτο. Ώσπου ο Σολάρις αρχίζει την εκδήλωση μιας νέας σειράς φαινομένων: προσπαθεί να μιμηθεί, υλοποιώντας το σε σχηματισμούς, το περιεχόμενο της συνείδησης των ερευνητών που τον πλησιάζουν, με αποκορύφωμα την δημιουργία των «επισκεπτών». Όμως κι αυτή η συμπεριφορά δεν είναι λιγώτερο ακατανόητη. Τί προσπαθεί να κάνει ο πλανήτης μ' αυτό; Έχει μεταμορφώσει τους ανθρώπους σε αντικείμενα κάποιου δικού του πειράματος; Πρόκειται για απλή περιέργεια ή παιχνίδι; Ή για κάποια απόπειρα επαφής; Άγνωστο· εκείνο που έχει σημασία -τόσο για τον Λέμ όσο και για τον Ταρκόφσκυ- είναι η αντίδραση των ανθρώπων στα

παράξενα αυτά φαινόμενα και οι διεργασίες που πραγματοποιούνται στον χαρακτήρα ή την σκέψη τους. Στο βαθμό που συμβαίνει αυτό, ο μύθος, ακόμα και ο ίδιος ο Σολάρις, είναι ένα πρόσχημα, μια υπόθεση, της οποίας ενδιαφέρουν τα αποτελέσματα της εφαρμογής. Το θέμα είναι ο ίδιος ο άνθρωπος - το διάστημα προσφέρει τους όρους και τις συνθήκες.
Το ότι ένα μυθιστόρημα επιστημονικής φαντασίας μπορεί να θέσει το ζήτημα της διερεύνησης του ίδιου του ανθρώπου, δεν είναι τυχαίο. Η επιστημονική φαντασία, η μυθολογία αυτή της τεχνολογικής εποχής, έχει την ικανότητα να ξαναζωντανεύει παληά προβλήματα, με το να τα τοποθετεί μέσα σε καταστάσεις απαλλαγμένες από τους περιορισμούς του δυνατού και επιτρεπτού, δίνοντάς τους έτσι καινούργιες διαστάσεις. Το θαυμάσιο, κυνηγημένο από την ίδια τη γη, κατέφυγε στο διάστημα, κρύφτηκε στους μυχούς του απλησίαστου και χωρικά μακρυνού, του εισέτι άγνωστου, όπου μπορεί να ζήσει ελεύθερο από την γνώση που το «καταργεί». Τα μήλα των Εσπερίδων της ελληνικής μυθολογίας ή τα νησιά των μακάρων της κινεζικής, δεν χάθηκαν· απλώς, μετανάστευσαν σε άλλο τόπο. Το όραμα και η λαχτάρα για έναν κόσμο όπου τα πάντα είναι δυνατά, όπου το όνειρο και το θαύμα πραγματοποιείται, ενός κόσμου απελευθερωμένου από την περιοριστική παντοδυναμία των φυσικών νόμων, μένει το ίδιο. Φωτίζοντας λοιπόν από απροσδόκητες γωνιές έναν τέτοιο κόσμο, η επιστημονική φαντασία φωτίζει και τις ρίζες του μέσου, που καθιστά δυνατή την συνάντηση μ' αυτόν, δηλαδή της επιστήμης. Αποκαλύπτει τις παρυφές της επιστημονικής γιορτής, των ζωνών εκείνων που βρίσκονται εκατέρωθεν των ορίων του άμεσα ορατού φάσματος της επιστήμης. Η αυτονόμηση της επιστήμης, η παρουσίασή της δηλαδή ως μεγέθους που διέπεται από δικές της αρχές και νόμους, είναι αποτέλεσμα της λησμονιάς του γεγονότος ότι κι αυτό το φυτό φυτρώνει στο έδαφος της ανθρώπινης ύπαρξης και επομένως η βαθύτερη ουσία του δεν μπορεί παρά να καθορίζεται από τα συστατικά αυτού του εδάφους. Η επιστημονική φαντασία το αναμοχλεύει, ανακαλύπτοντας και προβάλλοντας, κάνοντας ξανά συνειδητά, όπως και ο πλέον αρχαϊκός μύθος, παμπάλαια μοτίβα, σύμβολα και αρχέτυπα, που τα εξαπολύει στην απάτητη απεραντωσύνη του διαστήματος, ντυμένα σύγχρονα ρούχα. Κάτω απ' αυτά, οι ίδιες επιθυμίες, τα ίδια όνειρα, οι ίδιοι πόθοι της ανθρώπινης ψυχής, μετέρχονται τώρα το μέσον της επιστήμης, προκειμένου να πραγματοποιηθούν. Ο αρχαίος σαμάνας πίστευε πως, αν κατορθώσει να κάνει την ψυχή του να περάσει μέσα απ' τον πολικό αστέρα, κέντρο όπως πίστευε του κόσμου και δίοδο προς τον άλλο κόσμο, θα βρισκόταν στην φωτεινή περιοχή των θεών· ο σημερινός συγγραφέας επιστημονικής φαντασίας δείχνει πως η επιστήμη μπορεί κάποτε να πετύχει το πέρασμα, μέσα από κάποια μαύρη τρύπα του σύμπαντος, προς ένα άλλο σύμπαν. Η επιθυμία είναι η ίδια: υπέρβαση του παρόντος τρόπου υπάρξεως, απελευθέρωση από τούτο τον κόσμο και διάβαση σ' έναν άλλο, αληθινώτερο, πραγματικώτερο, αυθεντικώτερο, πιο ταιριαστό με ό,τι απ' τα βάθη της ύπαρξής μας ποθούμε.
Ο μύθος του Σολάρις κινείται σε πολλά επίπεδα - το καθαρά επιστημονικό, το ψυχολογικό, τέλος το μεταφυσικό. Ωστόσο το θέμα που τα διαπερνά όλα, είναι

εκείνο της μετατροπής του ερωτήματος για την φύση του κόσμου σε ερώτημα για την φύση του ερωτώντος. Ας πλησιάσουμε κάπως αυτό το θέμα.
Το ερώτημα για την φύση του κόσμου είναι συνώνυμο με το ζήτημα της γνώσης του κόσμου, δηλαδή με το ζήτημα της επιστήμης. Αν δεν θελήσουμε να φορέσουμε παρωπίδες του τύπου «επιστήμη για την επιστήμη» ή «γνώση για την γνώση», κι αν δεν ξεγελαστούμε από το επιχείρημα της κάλυψης κάποιας ανάγκης -ποια αναγκαιότητα μας κάνει να στέλνουμε δορυφόρους στους πιο μακρυνούς πλανήτες του ηλιακού μας συστήματος ή να κατευθύνουμε τα τηλεσκόπια μας στις εσχατιές του σύμπαντος;- θα ρωτήσουμε για το γιατί της επιστήμης, που είναι το γιατί της γνώσης, πράγμα που με την σειρά του σημαίνει πως θα ρωτήσουμε για την προέλευση και τον σκοπό της.
Την γνώση κινεί η θέληση για γνώση. Άραγε αυτή από πού προέρχεται; Την γνώση τίνος πράγματος επιδιώκει; Γιατί και τί θέλουμε να γνωρίσουμε; Φαίνεται ότι η γνώση που θα μας φώτιζε σχετικά με το τι θέλουμε να γνωρίσουμε, σχετικά με το τελικό αντικείμενο της ορμής που ονομάζεται γνώση, είναι ίσως η πιο επιθυμητή απ' όλες. Διότι, το ότι αποδυόμαστε στο εγχείρημα της γνώσης, σημαίνει ακριβώς ότι δεν γνωρίζουμε αυτό που θέλουμε να γνωρίσουμε. Το άγνωστο είναι το αντικείμενο της γνώσης. Ένα άγνωστο που συνεχώς υπερβαίνεται χωρίς να εξαντλείται. Η προέλευσή της, εξίσου αδιαφανής, δεν μας φωτίζει περισσότερο. Το να πούμε ότι ο άνθρωπος «φύσει» ορέγεται του ειδέναι, δεν σημαίνει παρά να την δεχθούμε ως κάτι δεδομένο, που υπάρχει επειδή απλώς ανακύπτει. Αν ωστόσο η γνώση ανακύπτει ως θέληση για γνώση, μπορούμε να ιχνηλατήσουμε την προέλευση και τον σκοπό της, ακολουθώντας το νήμα της θέλησης. Αυτό το σκοτεινό ελατήριο, που, κρυμμένο στα βάθη μας, μας ωθεί αδιάκοπα προς τα εμπρός, είναι η κινητήρια δύναμη κάθε ανθρώπινης δραστηριότητας. Η φύση της πρέπει επομένως να ορίζει και την φύση της δραστηριότητας που ονομάζουμε γνώση.
Προς τα που μας ωθεί η θέληση; Τα εκάστοτε συγκεκριμένα αντικείμενά της δεν είναι ποτέ τα τελικά -αν ήταν, η θέληση θα σταματούσε σε κάποιο απ' αυτά και θα ησύχαζε. Θέλουμε όμως πάντα κάτι άλλο. Ίσως η πιο γνήσια έκφραση της θέλησης αναδύεται, όταν ανακαλύπτουμε κάποτε ότι τελικά δεν ξέρουμε τι θέλουμε. Και πώς να ξέρουμε, όταν η διαρκής μετάθεση του προβολέα της θέλησης, οι συνεχείς της υπερβάσεις, δείχνουν ότι αυτή ανοίγεται προς έναν άπειρο ορίζοντα, ότι αυτό που θέλουμε είναι τελικά κάτι που συνεχώς και πάντα διαφεύγει, κάτι που με κανένα όνομα δεν μπορεί να προσδιορισθεί; Κι όμως, «αυτό» θέλουμε. Είμαστε συνεχώς προσανατολισμένοι προς αυτό, σαν τη μαγνητική βελόνα στον Βορρά, κι αυτός ο προσανατολισμός συνιστά το ίδιο μας το είναι. Μας παρασύρει σε μια διαρκή επέκταση, μια συνεχή υπέρβαση - και γι' αυτό το ονομάζουμε υπερβατικό. Είναι πάντα κάτι άλλο, γι' αυτό τελικά είναι το ολότελα ξένο, το εντελώς άλλο. Αυτό είναι το τελικό αντικείμενο της θέλησής μας. Όταν το συνειδητοποιούμε αυτό, αντι-λαμβανόμαστε τον άνθρωπο ως ον θρησκευτικό. Και ονομάζουμε την ριζική αυτή έφεση, αυτή την «τροπή» μας, που συνιστά την ουσία μας, θρησκεία.
Αν αυτό τελικά είναι που θέλουμε, αυτό είναι επίσης που τελικά θέλουμε να

γνωρίσουμε. Πώς όμως να γνωρίσουμε το άγνωστο; Γιατί υπάρχουν δύο ειδών άγνωστα, αυτό που είναι τέτοιο επειδή ως εντελώς «άλλο» είναι από τη φύση του άγνωστο, κι εκείνο που είναι τέτοιο επειδή δεν έχει ακόμα γνωσθεί. Προκύπτει εδώ μια αντίφαση: Εκείνο που θέλουμε να γνωρίσουμε δεν γνωρίζεται. Τί θα πει δεν γνωρίζεται; Η γνώση είναι ένας από τους τρόπους με τον οποίο η θέληση αποκτά τα αντικείμενά της. Γνωρίζω κάτι σημαίνει το κάνω δικό μου. Το κάνω δικό μου σημαίνει το βάζω μέσα στον χώρο μου, το κάνω μέρος του εγώ μου, το ανθρωποποιώ. Ο άνθρωπος, όμως, ονειρεύεται μια τέτοιου είδους γνώση- απόκτηση του εφετού, την συμπερίληψή του στα δικά του όρια, πράγμα που με τη σειρά του σημαίνει επέκταση των ορίων του ανθρώπου στα όρια του Θεού. Το βασικό λάθος του ισοθεϊσμού -ή Προμηθεϊσμού, όπως λέγεται συνήθως η θεμελιακή αυτή διαστροφή της θρησκευτικής έφεσης- είναι ακριβώς ότι ο άνθρωπος προσπαθεί να γίνει εκείνο που απ' τη φύση του δεν είναι. Για να το κατορθώσει αυτό, μετατρέπει απλούστατα τον Θεό σε κάτι συλληπτό και αλώσιμο. Στην περίπτωση της γνώσης αντικαθιστά το πραγματικό της, τελικό, αντικείμενο, το από τη φύση του άγνωστο, με το άγνωστο που είναι τέτοιο επειδή δεν έχει ακόμα γνωσθεί. Πιστεύει πως, όταν ο ολοένα επεκτεινόμενος φωτεινός κύκλος της ανθρωποποίησης των πάντων φτάσει στα όρια του επιστητού, τα όρια ανθρώπου και Θεού θα έχουν συμπέσει. «*Δεν θέλουμε να κατακτήσουμε το διάστημα, απλώς θέλουμε να επεκτείνουμε τα σύνορα της γης ως τα σύνορα του διαστήματος*», λέει κάποιος από τους επιστήμονες του σταθμού. Η επιθυμία αυτή είναι αποκύημα αυταπάτης, καμμιά φορά συνειδητής, γιατί κατά βάθος το ξέρουμε, ότι η ταύτιση του Θεού με το σύνολο του κόσμου είναι παροδική, ότι αν ήταν δυνατόν κάποτε τα σύνορα του διαστήματος να έχουν γίνει σύνορα της γης, θα θέλαμε πάλι το παραπέρα, και θα συνειδητοποιούσαμε ότι απλώς ξεγελάσαμε τους εαυτούς μας, ότι άλλο είναι το πραγματικά ζητούμενο. Τότε θα γυρνούσαμε στον εαυτό μας, να τον ρωτήσουμε τι επιτέλους θέλει, κι εκείνος θα μας απαντούσε ότι θέλει τον Θεό και όχι τον κόσμο.

Στον *Σολάρις*, οι ερευνητές δεν φτάνουν στα όρια του διαστήματος. Φτάνουν όμως σε κάτι εξίσου αποτελεσματικό αναφορικά με την ανακοπή της ανθρώπινης επέκτασης και την αντιστροφή της σε ερώτημα προς τον ίδιο τους τον εαυτό. Ακατάληπτος και αδιαπέραστος στο ανθρώπινο βλέμμα, ο πλανήτης γίνεται φράγμα, όπου το ερώτημα για τον κόσμο, η συνεχής, μέσω της γνώσης, συμπερίληψή του μέσα στα όρια του ανθρώπου, συντρίβεται. Γυρίζει πάλι πίσω, έχοντας μετατραπεί σε ερώτημα για μας, για το τι είμαστε και τι θέλουμε.

Έτσι εδώ η επιστήμη βλέπεται από τον Λέμ σαν μέσο, σαν εργαλείο που μπορεί να οδηγήσει τον άνθρωπο στην αποτυχία, στη συντριβή κι από εκεί στην αναγνώριση του εαυτού του και, μέσω της κρίσης που θα προκύψει, σ' αυτό που λέμε μετάνοια. Γυρίζοντας τον προβολέα αντί προς τα έξω, προς τα μέσα, θα ιδούμε πράγματα που θα μας κάνουν να φρικιάσουμε, άλλα και να επανατοποθετηθούμε. Ο *Σολάρις* αναλαμβάνει στο μυθιστόρημα να γδύσει το υπερφίαλο ον απ' τη λάμψη όλης του της τεχνολογίας και να δείξει πίσω απ' αυτήν άρρωστα τα βάθη του. Ενσαρκώνοντας το περιεχόμενο του υποσυνείδητου, εκθέτει την φρικτή του ασχήμια σ' όλο της το

δαιμονικό μεγαλείο. Αλλ' αυτό ακριβώς θα προκαλέσει την κρίση, το κλάμα και την αλλαγή. Ίσως δεν έχει τόση σημασία, ότι η έτσι κι αλλιώς όχι εντελώς ανθρώπινη γυναίκα χάνεται και πάλι. Σημασία έχει αυτό το αίσθημα που πράγματι νεκρανάστησε τον Κέλβιν. Ταπεινά μικρός σ' αυτό που ο ίδιος δεν μπορεί να κατα-λάβει, σαν ν' απευθύνεται σε κάποιον δυνατώτερο απ' τον ίδιο, που μπορεί να πραγματοποιήσει το θαύμα της κατάργησης των περιορισμών που ορίζουν την ύπαρξη, δεν ζητά καν, αλλά αναμένει, με ελπίδα, την λύση της τραγωδίας. Στο φίλμ του Ταρκόφσκυ, ο σκηνοθέτης προχωρεί παραπέρα: το πλάσμα του *Σολάρις* αναδημιουργεί, κλέβοντας τις εικόνες απ' το μυαλό του Κέλβιν, το σπίτι του κάτω στη γη. Ο κήπος γύρω, τα δέντρα, τα πράγματα τα φορτισμένα με τις αναμνήσεις των παιδικών χρόνων, όλα αντιγραμμένα στην εντέλεια, αναδύονται σαν μια νησίδα μέσα απ' τον ωκεανό. Ο Κέλβιν έχει προσγειωθεί εκεί πάνω και περπατά προς την πόρτα του πατρικού του. Ο πατέρας βγαίνει και τον υποδέχεται κι εκείνος, ξεσπώντας σε κλάματα, γονατίζει κάτω απ' το πατρικό χέρι που του χαϊδεύει τα μαλλιά.
Αν η επιστήμη θελήσει να επιστρέψει -εγκαταλείποντας την αυτονόμησή της και μετανοούσα- στον προσανατολισμό που ορίζει ο μυχιώτερος ανθρώπινος πόθος, μπορεί και αυτή να συντελέσει στη φανέρωση του δρόμου της επιστροφής στον Πατέρα.

(Πηγή: Περιοδ. 'ΣΥΝΑΞΗ' τ.18, 1986)